

MARTHA SIF KARREBÆK. Form og funktion i kodeskift. En analyse af tosproget tyrkisk-dansk. København: Museum Tusulanums Forlag, 2005. 128 sider.

Anmeldt af Flemming Smedegaard

Form og funktion i kodeskift er en lettere bearbejdet udgave af det speciale, som Martha Sif Karrebæk afleverede på Institut for Almen og Anvendt Sprogvidenskab på Københavns Universitet i 2005.

Martha Sif Karrebæk tager udgangspunkt i det faktum, at de fleste mennesker i verden benytter mere end et sprog og derfor kan kaldes to- eller flersprogede. Hun ser ikke det flersprogede sprog som en afvigelse, men som en naturlig sproglig udtryksform på lige fod med andre. Hun angiver, at hendes formål med bogen er at ville opbygge en funktionel-grammatisk typologi over kodeskift (side 7), idet hun definerer kodeskift ved, at der skiftes sprog inden for en enkelt enhed (sætningen, ytringen, samtalen eller lignende).

Forfatteren gennemgår den hidtidige forskning i kodeskift og skelner her mellem (i) formorienterede tilgange til kodeskift (bl.a. Shana Poplack og Carol Myers-Scotton), hvor kodeskift forklares ud fra grammatiske principper, og (ii) funktionelt orienterede tilgange til kodeskift (bl.a. John Gumperz' sociolingvistiske og Peter Auers konversationsanalytiske tilgange), hvor der inddrages ekstrasproglige forklaringer på kodeskift, fx genre, emne og relationer mellem samtaleparterne. På baggrund af inspirationen fra Gumperz og Auer opstiller hun en typologi med 10 kodeskiftkategorier: (1) citeret tale, (2) ændring af deltagersammensætning, (3) parenteser og sidebemærkninger, (4) gentagelser, (5) skift af aktivitetstype, (6) emneskift, (7) art af budskab, (8) interjektioner og tags, (9) sproglege, ordspil, skift af modus og (10) informationsstruktur.

Videre præsenterer Martha Sif Karrebæk sit eget teoretiske fundament, som er den københavnske funktionelle grammatik, som den præsenteres af Elisabeth Engberg-Pedersen, Peter Harder, Lars Heltoft, Lisbeth Falster Jakobsen m.fl., og som er karakteriseret ved at

fokusere på både strukturer og funktioner, idet funktioner dog betragtes som sproginterne, og hvorfor det inden for denne retning er grammatiske spørgsmål og ikke spørgsmål om intentionalitet, relationer mellem kommunikationsparterne etc., der er i fokus.

Martha Sif Karrebæk uddyber særligt to teoretiske begreber, som har betydning for hendes undersøgelser af kodeskift, nemlig dels ikonicitet, dels informationsstruktur.

Ikonicitet betegner det forhold, at et sprogligt udtryk har egenskaber til fælles med det betegnende indhold, men Martha Sif Karrebæk fremhæver, at på trods af, at hun på side 40 anser det for at være et 'sprogvidenskabeligt diktum', at der hersker et arbitrært forhold mellem indhold og udtryk i det sproglige tegn, så kan der i mange tilfælde påvises et motiveret forhold mellem indhold og udtryk. Hun fremhæver således, at ikonicitet kan manifestere sig både leksikalsk, propositionelt, semantisk og syntaktisk.

Informationsstruktur betegner sædvanligvis ytringens form i en kommunikationssituation i forhold til diskursive parametre som præsupponeret og ikke præsupponeret information, men forfatteren vælger i overensstemmelse med københavnerskolen at se informationsstruktur som del af sætningsgrammatikken, idet informationsstruktur angiver principper, hvorefter sproglige tegn organiseres. Informationsstruktur handler bl.a. om (i) topik, som betegner den referent, som propositionen ifølge taleren i en given situation menes at handle om eller forholde sig til (og topik er dermed inkluderet i præsuppositionerne), og (ii) fokus, som betegner den eller de sætningskonstituenten, der ifølge talerens fremstilling bidrager med noget nyt til det allerede kendte og præsupponerede.

Bogens to hovedkapitler, 3 og 4, omhandler forfatterens analyse af data, som stammer fra tyrkisk-danske unges gruppesamtaler, indsamlet under det såkaldte Køgeprojekt, som er en undersøgelse af en gruppe tyrkisk-danske børns sprogudvikling over 9 år fra 1. til 9. klasse. Data er indsamlet i perioden 1989-1998. På baggrund af analysen opstiller forfatteren en funktionel-grammatisk typologi baseret på de ovenfor præsenterede begreber ikonicitet og informationsstruktur.

I bogens afsluttende betragtninger konkluderer forfatteren:

Det overordnede emne for dette arbejde er kodeskift. Målet har været at give en funktionel-grammatisk beskrivelse og analyse af emnet og dermed supplere de ellers dominerende videnskabelige behandlinger med sociolingvistisk, diskursmæssig og formel-grammatisk fokus. Det bredere perspektiv har været at indgå i debatten om flersprogethed som sådan (side 117).

Og sluttelig:

Og at den flersprogede kan bruge hele sit sproglige repertoire på én gang, skyldes netop, at han eller hun behersker og dermed 'har' flere sprog, ikke hver for sig, adskilt og uden kontakt, men som ét integreret sprogligt potentiale. Han eller hun er ikke tosproget, men storsproget (side 120).

I denne afsluttende konklusion har Martha Sif Karrebæk en vigtig og interessant pointe, som alene berettiger udgivelsen af hendes speciale. Hvor to- eller flersprogethed – ikke mindst i mediernes populære fremstillinger – ofte anses som et problem for de to- eller flersprogede, så demonstrerer Martha Sif Karrebæk klart med sin undersøgelse, at det ud fra en sprogvidenskabelig vinkel kan vises, at to- eller flersprogede på ingen måde er underlegne i forhold til etsprogede, idet den to- eller flersprogede har større sproglige ressourcer at trække på end etsprogede. Kodeskift kan ikke bare tolkes som udtryk for, at den kommunikerende ikke kan finde ud af at udtrykke, hvad han eller hun vil, på et bestemt sprog, men er i mange tilfælde – som bogens analyser viser – udtryk for ikke bare en kvantitativ, men også en kvalitativ større sproglig ressource.

Kodeskiftet er udtryk for, at den flersprogede bruger hele sit sproglige repertoire på én gang – og dermed behersker en større sproglig kompleksitet. Martha Sif Karrebæk viser, at der er tale om både leksikalsk kompleksitet gennem et større ordforråd, hvilket kan ses som

dækkende over en begrebsligt større og rigere verden af viden, og strukturel kompleksitet gennem varierede informationsstrukturer, hvilket kan tolkes som udtryk for udviklet og kompleks tænkning. Martha Sif Karrebæks afsluttende begreb 'storsproget' er en fin og dækkende benævnelse for denne sproglige kompleksitet.

Men ikke alt forbliver ros, for det er også nødvendigt at kommentere de teorier og metoder, ved hjælp af hvilke Martha Sif Karrebæk er nået frem til sine resultater. Der er bestemt – så vidt jeg kan bedømme uden at være ekspert inden for emnet kodeskift – tale om et videnskabeligt sobert arbejde med klar eksplicitering af den anvendte teori og metode, men spørgsmålet er, om andre tilgange kunne have givet endnu mere interessante og dybtgående resultater. Den afsluttende typologi, som Martha Sif Karrebæk opstiller over kodeskift, forekommer bestemt plausibel og er uden tvivl også korrekt i forhold til den anvendte metode, men ville andre tilgange kunne have givet andre sammensætninger af og nuancer i typologien?

Det glæder mig i denne sammenhæng, at Martha Sif Karrebæk selv er åben over for andre mulige tilgange, idet hun med henvisning til traditionerne fra bl.a. Myers-Scotton, Gumperz og Auer fremhæver:

Dermed ikke sagt, at den funktionel-grammatiske tilgang er den eneste rigtige, at folk som Gumperz og Auer er helt på afveje, og at Myers-Scotton m.fl. har misforstået, hvad sprog drejer sig om (side 115).

Og senere: '...og derfor komplementerer snarere end udelukker analysemetoderne hverandre'.

Jeg kan kun være enig med Martha Sif Karrebæk i, at der er behov for at se på både form og funktion, for uden hensyntagen til form kommer vi til at mangle specifik dokumentation i det sproglige udtryk, og uden hensyntagen til funktion bliver det rene iagttagelser af grammatiske strukturer uden hensyntagen til betydningen. Der er således brug for både form og funktion, men københavnerskolens funktionelle grammatik er langt fra det eneste bud på en tilgang, der

forsøger at forene form og funktion, og heller ikke nødvendigvis den bedste tilgang.

Problemet med københavnerskolens funktionelle grammatik kommer i bogen bl.a. til udtryk, når Martha Sif Karrebæk på side 40 konstaterer, at det på den ene side er 'et grundlæggende sprogvidenskabeligt diktum', at der eksisterer et arbitrært forhold mellem indhold og udtryk i det sproglige tegn, men at der på den anden side i mange tilfælde faktisk kan påvises et motiveret forhold mellem indhold og udtryk (hvilket hun selv senere i bogen giver mange eksempler på i sine analyser). Men hvorfor fastholde antagelsen om arbitraritet, når antagelsen så ofte ikke passer? Og hvorfor den uklare benævnelse 'et diktum', for et diktum kan vel næppe være andet, end hvad nogle sprogfolk har sagt? Det, Martha Sif Karrebæk synes at mene, er vel, at det er udbredt antagelse mellem sprogforskere, at der eksisterer et arbitrært forhold mellem indhold og udtryk.

Martha Sif Karrebæk kunne have løst problemet ved at have ladet sig inspirere af den systemisk funktionelle lingvistik (SFL), som afviser Saussures klassiske skelnen mellem indhold og udtryk.

Et centralt begreb i SFL er stratifikation, som dækker over, at sproget opfattes som et komplekst semiotisk system, der er organiseret i tre sproglige strata samt et ekstrasprogligt stratum.

Det ekstrasproglige stratum er konteksten, dvs. den situation og de sociale og kulturelle forhold, som en bestemt tekst eller kommunikation fungerer i. Med dette stratum adskiller SFL sig også fra københavnerskolen, idet funktion for SFL er både sprogintern og sprogekstern, mens den for københavnerskolen ifølge Martha Sif Karrebæk kun er sprogintern.

De tre sproglige strata er fonologi/grafologi, leksikogrammatik og semantik. Fonologi/grafologi er lyde og bogstaver. Leksikogrammatikken er det stratum, som former de relativt få lyde og bogstaver, vi råder over, på en måde, så de i semantikken kan danne et uendeligt antal betydninger.

Mellem de enkelte strata eksisterer der en realiseringsrelation på den måde, at et lavere stratum realiseres af et højere stratum, hvorved det

allerede klart understreges, at SFL er en teori, der betragter sproget oppefra og ikke nedefra. 'Language does not consist of sentences; it consists of text, or discourse', som Halliday formulerer det (Halliday 1978:2).

Fonologi/grafologi et rent udtryksstratum, mens leksikogrammatik og semantik begge er indholdsstrata. Dette får også den konsekvens, at forholdet mellem fonologi/grafologi og leksikogrammatik i SFL anses for at være arbitrært, mens forholdet mellem leksikogrammatik og semantik anses for at være naturligt. De grammatiske valg er ikke tilfældige, men afspejler direkte kontekst og semantik. Ud fra denne tilgang ville Martha Sif Kærrebæk ikke have haft de problemer, som hun har nu, nemlig at der i så mange tilfælde i forbindelse med kodeskift kan påvises et motiveret og naturligt forhold mellem grammatik og semantik.

Det er umiddelbart vanskeligt direkte at sammenligne tegnbegrebet i SFL med tegnbegrebet hos andre, idet tegnbegrebet i SFL ses oppefra, mens det hos både Saussure og Hjelmlev ses nedefra. I SFL er det interessante spørgsmål 'Hvordan dannes denne betydning?' og ikke 'Hvad betyder dette udtryk?'

Samtidig taler man i SFL ikke så meget om tegn, men mere om tegnsystemer. Halliday nævner, at han i mange år slet ikke var optaget af tegnet, da han primært havde sympati for bl.a. den russiske kritik af Saussure, og at han først fandt det relevant at bruge tegnbegrebet, da han begyndte at undersøge børns sprogudvikling; men så fandt han ud af, at det må forstås på en anden måde end hos Saussure.

Det er på ingen måde let at sammenligne Saussure, Hjelmlev og SFL, da begreberne ikke kan sammenlignes i forholdet 1:1. Alligevel kan ligheder og forskelle mellem Saussure, Hjelmlev og SFL (som også kan være med til at uddybe forskellen imellem københavnerskolens funktionelle grammatik og den systemisk funktionelle forskningsgruppe på Syddansk Universitet i Odense), sammenfattes i tabellen nedenfor.

REVIEW

Saussures tegn	signifié		signifiant	
Hjelmslevs tegn	indhold		udtryk	
	substans	form	form	substans
protosprog	+		(+)	+
sprog ifølge SFL	betydninger	formbårede funktioner	formede lyde	uformede lyde
strata ifølge SFL	semantik	leksiko- grammatik	fonologi (lyd)/ grafologi	

Både det semantiske og det leksikogrammatiske stratum i SFL svarer til det hjelmslevske indholdsplan som hhv. indholdssubstans og indholdsform, mens det fonologiske/ grafologiske stratum svarer til Hjelmslevs udtryksform på udtryksplanet.

For at forstå sammenhængen i strata hjælper det at inddrage børns sprogudvikling. I barnets protosprog sker der det, at ét indhold (forstået som indholdssubstans) kobles sammen med en eller flere uarticulerede lyde eller gestus, som så først efterhånden tager form som en i den nærmeste familie konventionaliseret udtryksform, således at forældrene som regel forstår, hvad barnet mener med udtrykket.

Der er på dette stade en 1:1-relation mellem semantisk betydning (altså indholdssubstansen) og det efterhånden formede udtryk: ét indhold svarer til ét udtryk.

Efter godt et års tid har barnet flere betydninger, end det kan udtrykke. Det har med andre ord for mange indhold til for få udtryk. Det begynder derfor at tilegne sig familiens voksensprog ved, at der nu skydes et nyt stratum ind mellem det semantiske stratum (indholdssubstansen) og det fonologiske/ grafologiske (udtryksformen).

Dette er det leksikogrammatisk stratum, som Halliday omtaler som et 'powerhouse of meaning', hvor betydningerne (indholdssubstansen) formes til funktioner. Funktioner forstås altså som formede betydninger. Disse formes så i leksikogrammatikkens rangsystem som rangspecifikke konstituenten (sætningsfunktioner, gruppefunktioner, ordfunktioner og morfemfunktioner).

Sproglig betydning findes altså både på det semantiske og det leksikogrammatisk stratum. Forskellen mellem de to stratale sæt af betydninger ligger i, at de på det semantiske stratum er uformede, mens de på det leksikogrammatisk stratum er formede som rang- og metafunktionelt specifikke funktioner.

Den hjemlesvske udtrykssubstans forstår jeg som uformede lyde (i modsætning til udtryksformens formede lyd), dvs. uden relevans for indholdsformen (leksikogrammatikken), mens det er den hjemlesvske indholdsform, der realiserer den leksikogrammatisk indholdsform, og den hjemlesvske indholdssubstans, der realiserer betydningerne fra det semantiske stratum.

Det vil i denne sammenhæng føre for vidt at gå længere ind i en sammenligning af københavnerskolen og SFL, men jeg vil for en nærmere indføring i den danske applicering af SFL henviser til min og Thomas Hestbæk Andersens danske SFL-grundbog fra 2005 *Hvad er meningen?*

Ovenstående sammenligning med SFL har haft til formål at vise, at Martha Sif Karrebæk med en anden teoretisk tilgang end den valgte måske kunne have udfoldet en endnu mere interessant behandling af ikonicitet i forbindelse med kodeskift.

Ligeledes kunne hun for sit andet hovedbegreb, informationsstruktur, i høj grad også have fundet hjælp til i SFL ved at studere de forskellige tekstuelle systemer, der er udviklet inden for SFL, først og fremmest THEMA og INFORMATIONSTRUKTUR, som beskriver to sideløbende tekstuelle strukturer, som organiserer tekster og sætninger i en bestemt rækkefølge, og hvor thema (med funktionerne thema/rhema, hyperthema/hyperrhema og makrothema/makrorhema) er afsenderorienteret og betegner afsenderens udgangspunkter for

kommunikationen på både sætnings- og tekstplan, mens informationsstruktur (med funktionerne givet/ny, hypernyt/hypergivet og makronyt/makrogivet) er modtagerorienteret og betegner, hvad afsenderen lægger op til, at modtageren skal lægge mærke til af information på både sætnings- og tekstplan. Disse tekstuelle systemer, kombineret med undersøgelse af de forskellige typer af kohæsive ressourcer, ville uden tvivl have bibragt nye erkendelser i forhold til det meget interessante datamateriale fra tyrkisk-danske gruppesamtaler i Køgeprojektet.

Mine kritiske bemærkninger i forhold til de begrænsninger og problemer, der er en følge af den metode, som Martha Sif Karrebæk har anvendt, rokker imidlertid ikke ved, at hun har bedrevet en bog, som jeg klart kan anbefale alle at læse, der interesserer sig for tosprogethed og kodeskift. Bogen er først og fremmest et overbevisende vidnesbyrd om, at der ikke er nogen grund til at undervurdere to- og flersprogedes sproglige formåen. Tværtimod er de storsprogede, sammenlignet med alle os småsprogede.

*Syddansk Universitet
Institut for Sprog og Kommunikation
Campusvej 55
DK-5230 Odense M*

Referencer

- Andersen, Thomas & Flemming Smedegaard. 2005. *Hvad er meningen?* Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Halliday, M.A.K. 1978. *Language as social semiotic*. London: Arnold.
- Halliday, M.A.K & Christian M.I.M. Matthiessen. 2005. *Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold. (3.ed.).
- Halliday, M.A.K & Christian M.I.M. Matthiessen. 1999. *Construing Experience through Meaning*. London: Cassell.

REVIEW

Smedegaard, Flemming. 2002. Verden i sproget - TRANSITIVITET i dansk – en systemisk funktionel beskrivelse. Syddansk Universitet: Institut for Sprog og Kommunikation (upubliceret ph.d.-afhandling).